

Peněžní reforma 1953 ve zprávách ministerstva národní bezpečnosti

MILAN BÁRTA

Rok 1953 byl výrazným mezníkem v dějinách komunistického Československa: v březnu zemřel sovětský diktátor Josif Vissarionovič Stalin, krátce po něm i prezident Klement Gottwald. Novou hlavou státu byl zvolen Antonín Zápotocký, post vedoucího komunistické strany obsadil Antonín Novotný. Tyto události však v myslech občanů měla zakrátko překrýt událost jiná – peněžní reforma.¹

Peněžní reforma se připravovala za pomoci Sovětského svazu ještě za Gottwaldova života.² Od počátku 50. let se objevovaly příznaky krize komunistického systému, především v ekonomické oblasti. Intenzivní přestavba hospodářství podle sovětského vzoru, kterou měli zajistit sovětsí poradci a jejímž základem se mělo stát plánovité centrální řízení ekonomiky spojené s likvidací soukromých podnikatelů a zemědělců, naprosto změnila charakter čs. hospodářství. Budování obrovské armády a s tím související preference těžkého průmyslu (těžby uhlí, hutnictví, kovoprůmyslu apod.) odčerpávaly značné množství průmyslové kapacity, surovin a školených pracovních sil, které chyběly v zemědělství (rozvráceném násilnou kolektivizací), ve službách i ve státní správě. Přijátá koncepce začala narážet na problémy, ukázalo se, že možnosti ekonomiky byly značně přeceněny, a hospodářství se dostávalo do krize. V Československu

ještě v roce 1953 přetrvával přidělový neboli lístkový systém (tzv. vázaný trh), zavedený již za německé okupace v roce 1939, i když ve většině ostatních zemí Evropy byl již zrušen.³ Vedle něj existoval tzv. volný trh, kde bylo možno nakoupit nedostatkové zboží, ovšem za podstatně vyšší ceny.

Přípravy byly udržovány v naprosté tajnosti a prezident republiky Antonín Zápotocký ještě krátce před zahájením reformy ujišťoval, že čs. měna je pevná a neotřesitelná. Na veřejnost přesto pronikly neurčité zprávy, takže vypukla nákupní horečka a obchody zakrátko zely prázdnotou a zmizelo i dříve neprodejné zboží.

Podle usnesení předsednictva vlády měl být v květnu dosud jediný výplatní termín rozdělen na padesátiprocentní zálohu ve druhé polovině měsíce a doplatek na počátku měsíce následujícího. Vedení některých podniků, neinformovaná o skutečném cíli tohoto opatření, usnesení neakceptovala a mzdy vyplatila najednou na

konci května, takže je zaměstnanci nestačili utratit a o peníze přišli. O přípravách peněžní reformy vědělo pouze několik desítek lidí. I členové ústředního výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ) o ní byli informováni teprve 30. května ráno. Získané informace pak tlumočili v regionech a podíleli se na aktivizaci členské základny, která měla pomáhat především při vysvětlování nutnosti reformy.

I veřejnost se o chystané reformě oficiálně dozvěděla 30. května vpoledvečer z vysílání rozhlasu, o den později se v nedělním vydání novin dočetla podrobnosti. Vlastní výměna peněz začala v pondělí 1. června 1953. Nové peníze vyměňovalo celkem 7906 středisek pro civilní obyvatelstvo (na poštovních úřadech, v pobočkách Státní spořitelny, na místních národních výborech, v hostincích apod.) a 488 středisek pro pracovníky ministerstev národní obrany, národní bezpečnosti a vnitra a také v táborech

1 Některé archivní dokumenty ji označují jako měnovou reformu a stejně je zafixována i v obecném povědomí, správné označení však zní peněžní reforma, toho se budeme držet také v tomto článku.

2 O peněžní reformě roku 1953 více viz BÍLEK, Jiří: Československá armáda a měnová reforma v roce 1953. *Historie a vojenství*, 1995, roč. 44, č. 1, s. 66–91; JIRÁSEK, Zdeněk – ŠŮLA, Jaroslav: *Velká peněžní loupež v Československu 1953 aneb 50:1*. Svitání, Praha 1992; KAPLAN, Karel – VÁCHOVÁ, Jana (eds.): *Perzekuce po měnové reformě v Československu v roce 1953. Dokumenty o perzekuci a odporu*, sv. 5. ÚSD AV ČR, Praha 1993; MUSILOVÁ, Dana (ed.): *Měnová reforma 1953 a její sociální důsledky. Studie a dokumenty. Dokumenty o perzekuci a odporu*, sv. 8. ÚSD AV ČR, Praha 1994; PETRÁŠ, Jiří: Peněžní reforma 1953. In: *Sborník archivu ministerstva vnitra*, č. 3. Odbor archivní a spisové služby MV ČR, Praha 2005, s. 141–171.

3 Např. v SSSR v roce 1947, ve Spolkové republice Německo o rok později, v Polsku roku 1950 atd.

Po vyhlášení reformy si jedinec mohl v hotovosti vyměnit nejvýše 300 korun v poměru 5:1. Veškerou další hotovost banky vyměňovaly v poměru 50:1. Vklady do výše 5000 korun se přepočítávaly v poměru 5:1, zbytek do deseti tisíc v poměru 6,25:1. Další vklady do dvaceti tisíc se měnily v poměru 10:1 a do padesáti tisíc v poměru 25:1. Vklady nad padesát tisíc byly znehodnoceny poměrem 30:1. Peníze uložené po 15. květnu se přepočítávaly v poměru 50:1. Bez náhrady byly zlikvidovány všechny pojistky, včetně životních, státní dluhopisy a ostatní cenné papíry. Současně byl zrušen přidělový lístkový systém prodeje potravin a průmyslového zboží a zavedeny nové maloobchodní ceny. Mzdy, platy a důchody se přepočítávaly v poměru 5:1. Foto: archiv redakce

nucených prací (například v jáchymovských uranových dolech). Dokladem potřebným pro výměnu peněz byly kmenové listy používané při výdeji potravinových lístků a občanské průkazy, do kterých byla zaznamenána návštěva střediska. Hotové peníze i vklady u peněžních ústavů byly přepočítávány v poměru od 5:1 do 50:1 v závislosti na výši vyměňované částky. Stát na výměně peněz vydělal téměř patnáct miliard nových korun.⁴

Současně byl zrušen přidělový systém a zaveden jednotný volný trh. Nové ceny byly podstatně vyšší než na bývalém vázaném (přídělovém) trhu, avšak nižší než na starém volném trhu.

Důležitá role při výměně peněz připadla represivnímu aparátu, zvláště Státní bezpečnosti. Na 28. května byla svolána porada vedoucích pracovníků bezpečnostních složek, na které byli rozkazem ministra národní bezpečnos-

ti Karola Bacílka informováni o chystané peněžní reformě, dostali pokyny, aby přísně dbali na udržení pořádku při výměně peněz, a byla jim zdůrazněna důležitost práce s tajnými spolupracovníky z řad občanů, která měla hrát významnou preventivní roli.⁵ Ve stejný den byly příslušníkům StB zrušeny dovolenky a všichni se museli dostavit na pracoviště. Dne 29. května byla vyhlášena stoprocentní pohotovost všech příslušníků Hlavní správy StB (HS StB).⁶ Náčelník HS StB rovněž nařídil vytvořit zvláštní jednotky schopné okamžitého nasazení,⁷ ostatní příslušníci měli příkázáno věnovat se především průzkumu situace a aktivizaci agenturních sítí.⁸ Důležitá role byla prisuzována „ozbrojené pěsti strany“, tedy Lidovým milicím (LM), které byly podřízeny krajským tajemníkům KSČ.⁹ Jejich členové měli přesvědčovat pracující o správnosti reformy, střežit

vybrané závody a být připraveni k případnému nasazení. V krajských městech navíc zůstávaly v pohotovosti čtyři tzv. rychlých oddílů LM.¹⁰

Bezpečnost se v průběhu reformy soustředila na ochranu výměnných středisek.¹¹ Tam však panoval klid, k hlavním nepokojům došlo na závodech, někde se následně přelily do ulic. V republice stávkovalo podle přehledu zpracovaného ministerstvem národní bezpečnosti celkem 129 závodů s 32 359 zaměstnanci. Ve statistice byly přitom uvedeny pouze organizované stávky, řada případů přerušení práce v ní zaznamenána nebyla.¹² Nepokoje se soustředily především do českých zemí, ale i zde existovaly lokality, kterých se protesty ve větší míře nedotkly – např. východní Čechy nebo jižní Morava. Na Slovensku měly události mnohem mírnější průběh, což bylo dáno absencí velkých průmyslových

4 Více ke směnným kurzům např. PERNES, Jiří: *Snahy o překonání politicko-hospodářské krize v Československu v roce 1953*. Prius – ÚSD AV ČR, Brno – Praha 2000, s. 13.

5 *Archiv bezpečnostních složek* (dále jen ABS), fond (dále jen f.) Velitelství Státní bezpečnosti (1945) 1948–1953 (dále jen 310), signatura (dále jen sign.) 310-72-31, Zhodnocení bezpečnostních opatření při zajišťování měnové reformy, nedatováno.

6 Tamtéž, Dopis náčelníka Hlavní správy StB, 29. 5. 1953.

7 Jejich příslušníci měli být oblečeni v civilních šatech a vyzbrojeni pistolemi a samopaly s ostrými náboji.

8 ABS, f. 310, sign. 310-72-31, Rozkaz náčelníka Hlavní správy státní bezpečnosti, 30. 5. 1953.

9 Tamtéž, sign. 310-72-29, Dopis ÚV KSČ adresovaný okresním, městským a obvodním výborům KSČ, 30. 5. 1953.

10 Tamtéž, sign. 310-111-10, Dopis vedoucího oddělení Lidových milic při ÚV KSČ Aloise Kotvy adresovaný Hlavní správě StB, 29. 4. 1953.

11 Podle původních plánů měli se střežením výměnných středisek pomáhat příslušníci ČSLA, armáda však svou přítomnost omezila pouze na nejnужnější míru a krátce před zahájením akce tak musely být jednotky bezpečnosti střežící střediska posilovány. Tamtéž, sign. 310-72-31, Zpráva z HS StB pro všechny KS StB a oddělení StB Jáchymov, 30. 5. 1953.

12 ABS, f. Sekretariát ministra vnitra (1948–1959), I. díl (dále jen A 2/1), inventární jednotka (dále jen inv. j.) 122, Hodnocení bezpečnostních opatření k provedení peněžní reformy, 17. 6. 1953.

aglomerací a s tím souvisejícími odlišnostmi v práci policejního aparátu.¹³ Ve skutečnosti se však do akcí zpravidla zapojila pouze část zaměstnanců a aktivní protesty nenabývaly většinou masového charakteru, vyznačovaly se spíše živelností a nekoordinovaností.¹⁴

Krátce po skončení výměny peněz začala rekapitulace. Dne 6. června náčelník HS StB dálnopisem požádal podřízené krajské náčelníky, aby do rána druhého dne zpracovali přehled stávek na závodech – uveden měl být název závodu a místo, celkový počet zaměstnanců a počet těch, kteří se do

stávky zapojili, datum, počet předvedených demonstrantů, kolik z nich bylo propuštěno po výslechu, kolik zatčeno. Stručně měli uvést příčiny stávky, ale i to, zda agentura nepokoje předem hlásila a zda se jim díky těmto hlášením v některých případech podařilo zabránit. Na závěr měli zhodnotit nedostatky v práci bezpečnostních složek.¹⁵ Vedení bezpečnosti si jasně uvědomovalo problémy, které se v průběhu akce projeví (viz dokument č. 1), snažilo se ovšem zodpovědnost za ně přenést na regionální složky, v nichž měli být někteří příslušníci

exemplárně potrestáni. Dne 17. června byla zpráva sestavená na základě těchto hlášení předložena kolegiu ministra národní bezpečnosti (dokument č. 2). Následně příslušníci Státní bezpečnosti zahájili akce zaměřené na vypátrání a pozatýkání původců a aktivních účastníků protestů a pustili se do přípravy procesů s vytipovanými jedinci.¹⁶ Vedení ministerstva národní bezpečnosti začalo na pokyn vrcholných komunistických orgánů zpracovávat plány na potlačení případných dalších nepokojů, které by mohly ohrozit komunistickou moc.

DOKUMENT Č. 1

Zhodnocení bezpečnostních opatření při zajišťování měnové reformy [červen 1953]

I.
Vlastní příprava na zajištění této vládní akce na ministerstvu národní bezpečnosti byla provedena již dne 28. května 1953, kdy byli svoláni na poradu na MNB vedoucí pracovníci z MNB, Pohraniční a Vnitřní stráž¹⁷, krajští náčelníci Státní bezpečnosti a Veřejné bezpečnosti. Porady se zúčastnil ministr národní bezpečnosti a náměstci ministra národní bezpečnosti.¹⁸ Na této poradě byl přečten rozkaz ministra národní bezpečnosti o zajištění vládní akce (rozkaz¹⁹ je příložen) a proveden výklad tohoto rozkazu náměstkem ministra s. Prchalem²⁰. Ve výkladu byli upozorněni krajští náčelníci na to, aby provedli všechna potřebná opatření k zajištění ochrany výměnných středisek, k zabránění možnosti vzniku nepřátelských akcí, provokací atd. a podtržena důležitost rychlého a pravdivého informování se strany krajských náčelníků. Závěr diskuse byl proveden s. ministrem, který rovněž upozornil na to, aby byla provedena všechna opatření k zabránění jakýchkoliv provokací atd.

13 VARINSKÝ, Vladimír: Historické peripetie menovej reformy v roku 1953 s osobitným zreteľom na jej vývoj na Slovensku. In: *Krízy režimov sovietského bloku v rokoch 1948–1989*. Pedagogická spoločnosť J. A. Komenského, Banská Bystrica 1997, s. 67.

14 Např. v Československém kraji v 28 závodech proběhlo 30 stávek, ze 17 881 zaměstnanců stávkovalo 6 312, ti „prozaháleli“ celkem 235 694 hodin. *ABS*, f. 310, sign. 310-72-30, Přehled stávek v kraji Č. Budějovice, nedatováno. Srov. PETRÁŠ, Jiří: *Peněžní reforma 1953*, s. 158.

15 *ABS*, f. 310, sign. 310-72-31 Dálnopis všem krajským náčelníkům StB, 6. 6. 1953.

16 Srovnej např. PERNES, Jiří: *Snahy o překonání politicko-hospodářské krize v Československu v roce 1953*, s. 14–16.

17 Pohraniční a Vnitřní stráž (PVS) – Pohraniční stráž vznikla podle sovětského vzoru v roce 1951 a byla pověřena ostrahou hranic. Vnitřní stráž byla zřízena tajným rozkazem ministra národní bezpečnosti č. 58 ze dne 2. 5. 1952. Existovala v letech 1952–1966 a jejím úkolem byla ochrana a střežení závodů a objektů zvláštní důležitosti (železniční objekty, mosty, vládní budovy, vysílače), vnější střežení pracovišť odsouzených osob, spoluúčast na stíhání uprchlých odsouzených, protistátních skupin a jednotlivců a na likvidaci kontrarevolučních akcí. *ABS*, f. Organizační a vnitřní správa FMV (1951–1956), III. díl (dále jen A 6/3), inv. j. 155.

18 V té době měl ministr národní bezpečnosti pět náměstků.

19 Zmiňovaný rozkaz se přes pomoc pracovníků Archivu bezpečnostních složek nepodařilo dohledat, jeho obsah je však možné rekonstruovat na základě dalších dokumentů.

20 Antonín Prchal (1923–1966), člen KSČ od r. 1945, 1945–1948 funkcionář jihlavské krajské stranické organizace a spolupracovník Zemského odboru bezpečnosti II (ZOB II). V r. 1948 nastoupil k pražské StB, 1949 přešel ke skupině BAa (tzv. vnitřní StB), posléze vedl V. odbor Velitelství StB – stál v čele útvaru, který sledoval a zatýkal vedoucí funkcionáře StB. Od února 1951 zástupce velitele StB, 1951–1952 velitel StB, 1952–1953 náměstek ministra národní bezpečnosti (řídil zahraniční rozvědku a Státní bezpečnost), 1953–1956 náměstek ministra vnitra. Více k němu CAJTHAML, Petr: Antonín Prchal (1923–1996). *Securitas Imperii*, 2006, č. 13, s. 113–115; FROLÍK, Jan: Plukovník Antonín Prchal a jeho doba. In: *Minulostí Západočeského kraje*, č. 31. Archiv Města Plzně – Albis International, Plzeň – Ústí nad Labem 1996, s. 129–186 a KALOUS, Jan a kol: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstci*. ÚSTR, Praha 2009, s. 151–153.

Po skončení společné porady byli krajsí náčelníci Stb a VB zvlášť ještě instruováni u náměstka Prchala a náměstka Kotala²¹ o úkolech těchto složek. Na těchto poradách bylo zvlášť zdůrazněno, aby krajsí náčelníci zabezpečili na svých Správách živý styk s agenturou, aby operativní pracovníci aktivisovali agenturní síť na signalizování všech nepřátelských akcí.

II.

Zjištěné nedostatky v průběhu akce:

Při nynějším zhodnocení instruktáže provedené na MNB je možno říci, že instruktáž byla provedena včas, správně a že krajsí náčelníci byli upozorňováni na možnost vzniku nepřátelských provokací. Avšak nebylo dosti důrazně a konkrétně poukázáno na to, jak se mají krajsí náčelníci zachovat v případě, že se masových demonstrací zúčastní dělníci ze závodů.

Několik krajských náčelníků (hlavně Plzeň) neprovedlo dostatečné zabezpečení vládní akce, takže v průběhu prvního dne vznikla celá řada zásadních nedostatků.

Nebylo vytvořeno jednotné vedení, v místech demonstrací nebylo živé spojení s ohnisky nepokojů, jednotky byly bezplánovitě nasazovány do akcí, nebyly včas obsazovány nejdůležitější objekty, krajsí náčelníci neznali jaké mají k dispozici vlastní prostředky, dostávali celou řadu zkreslených a milných (sic) zpráv, které prověřovali zdlohavě. Toto se projevilo hlavně v Plzni, v Ostravě v průběhu prvních dnů. Postupně byly tyto nedostatky odstraňovány a v ostatních akcích se již v takové míře neprojevily.

Pokud se týká zásadních nedostatků práce jednotlivých složek, hlavním nedostatkem práce orgánu státní bezpečnosti bylo to, že krajsí náčelníci nezajistili živý a aktivní kontakt s agenturou. Toto se opět nejmarkantněji projevilo v Plzni, kde operativní pracovníci s agenturou nepracovali a nemohli proto pomoci agentury nejen odhalovat organizátory protistátních provokací, ale nezískali ani signály o chystaných protistátních akcích.

Na těch krajských správách kde operativní pracovníci pracovali s agenturou bylo zabráněno celé řadě chystaných stávek a demonstrací jak o tom svědčí přiložený přehled.²²

Dalším nedostatkem na některých krajských správách byla nedostatečná spolupráce s krajskými výbory strany. Pokud se týká politického zajištění celé akce ve složkách státní a veřejné bezpečnosti se na krajských správách ukázala práce politických pracovníků jako formální a ne dosti účinná.

III.

Návrhy na opatření:

- 1./ Náměstkům ministra národní bezpečnosti brig. gen. Jeleň[ovi]²³, plk. Kotal[ovi], plk. Prchal[ovi] ukládám vypracovati operativní plán jednotlivých krajských správ pro použití součástí ministerstva národní bezpečnosti v případě masových demonstrací.²⁴
- 2./ Svolání porady všech zúčastněných náčelníků a krajských náčelníků, kde bude provedeno vyhodnocení celé akce.
- 3./ Náměstkovi ministra NB ukládám provést prověrku agenturní práce na krajských správách státní bezpečnosti a připravit návrh rozkazu ministra o zlepšení práce s agenturou.²⁵
- 4./ Náměstkovi ministra NB plk. Baudyšovi²⁶ vypracovat plán na školení náčelníků státní a veřejné bezpečnosti jak řídit likvidaci masových demonstrací.

21 Jindřich Kotal (1917–2005), člen KSČ od r. 1937, před válkou dělník, za války vězněn v koncentračních táborech, od r. 1945 tajemník KV KSČ v Praze, v září 1951 se stal náměstkem ministra národní bezpečnosti (v době peněžní reformy v červnu 1953 řídil Veřejnou bezpečnost a vězeňství), 1953–1968 náměstek ministra vnitra. Více viz KALOUS, Jan a kol: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989*, s. 102–104.

22 Zmíněný přehled u dokumentu chybí.

23 Oskár Jeleň (1904–1986), člen KSČ od r. 1938, bojoval ve Slovenském národním povstání, od r. 1945 předseda ONV v Popradu, od r. 1949 předseda KNV v Košicích, 1949–1952 politické funkce v armádě, v únoru 1952 jmenován náměstkem ministra národní bezpečnosti (řídil Pohraniční a Vnitřní stráž, Vojenskou zpravodajskou službu a Velitelství národní bezpečnosti Jáchymov), 1953–1954 náměstek ministra vnitra. Více viz KALOUS, Jan a kol: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989*, s. 73–74.

24 Tento plán byl připraven až ministerstvem vnitra na počátku roku 1954. Viz ABS, f. A 2/1, inv. j. 631, Zajištění veřejného pořádku v případě kontrarevolučních provokací, 22. 3. 1954.

25 Také tento rozkaz vyšel až pod hlavičkou ministerstva vnitra v dubnu 1954 jako Rozkaz o práci s agentami a „Smernice o agentúrno-operatívnej práci“ – vydanie. Viz ABS, f. A 6/3, inv. j. 556.

26 Stanislav Baudyš (1906–1972), pracovník komunistického aparátu ve východních Čechách, od poloviny ledna 1951 do poloviny září 1953 náměstek MNB, řídil kádrový a školský odbor a odbor organizační a mobilizační. Poté se vrátil do aparátu KSČ ve východních Čechách. Více viz KALOUS, Jan a kol: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989*, s. 49–50.

5./ Kádrová opatření:

Odvolat náčelníka Krajské správy Stb v Plzni mjr. Bálka²⁷ a přemístit do jiné funkce.

6./ Uložit všem náčelníkům provést kádrová opatření proti těm příslušníkům Sboru, u kterých se projevila pasivita, neuposlechnutí rozkazu atd.

7./ Udělit pochvalu za dobré zabezpečení vládní akce krajským náčelníkům státní a veřejné bezpečnosti Praha, Brno a České Budějovice. Náčelníku PVS ukládám, aby podal návrhy vyznamenání a povýšení těch příslušníků, kteří projeví mimořádnou odvahu a obětavost.

8./ Provést politické vyhodnocení celé akce ve stranických organizacích [ch] všech složek ministerstva národní bezpečnosti.

■ ABS, f. 310, sign. 310-72-31, *Zhodnocení bezpečnostních opatření při zajišťování měnové reformy.*

DOKUMENT Č. 2

Hodnocení bezpečnostních opatření k provedení peněžní reformy – zpráva HS StB ze dne 17. června 1953 zaslaná kolegiu ministra národní bezpečnosti

V kraji Praha stávkovalo celkem 32 závodů a 6490 osob. 28 závodů stávkovalo 1 den a 4 závody 2 dny. Zatčeno bylo celkem 76 osob. Hlavní příčiny stávky: nejasnosti při výplatě mezd a premii za květen v nové měně.

V kraji Č. Budějovice stávkovalo celkem 28 závodů a 6367 zaměstnanců. 27 závodů stávkovalo 1 den a 1 závod 2 dny. Zatčeno bylo celkem 38 osob. Hlavní příčiny stávky: nejasnosti při výplatě mezd a premii za květen. Solidarita s ostatními stávkujícími.

V kraji Plzeň stávkovalo celkem 16 závodů a 2928 zaměstnanců.²⁸ 13 závodů stávkovalo 1 den a 3 závody 2 dny. V závodě bylo zatčeno 106 osob. Při demonstraci ve městě bylo zatčeno z řad reakce dalších 230 osob. Celkem bylo zatčeno 336 osob. Hlavní příčiny stávky: nejasnosti při výplatě mezd a premii za květen v nové měně. Odraz událostí v Plzni.

V kraji Karlovy Vary stávkovaly 2 závody a 220 zaměstnanců. 1 závod stávkoval 1 den a 1 závod 2 dny. Hlavní příčiny stávky: nedostatečná vysvětlení měnové reformy. Vedení závodu pozdě vyplatilo zálohy na mzdy za květen, které byly propočítány 1:50.

V kraji Ústí nad Labem stávkoval 1 závod a 70 zaměstnanců. Závod stávkoval 1 den. Zatčeny byly 3 osoby. Hlavní příčiny stávky: nebyla vyplacena záloha na květen. Provokatéři štváli zaměstnance, aby požadovali proplacení celé zálohy 1:5.

V kraji Liberec stávkovaly 2 závody a 136 zaměstnanců. Závody stávkovaly 1 den. Hlavní příčina stávky: požadavek vyplacení zálohy za květen 1:5. Nebyla vyplacena včas záloha za květen, která se pak propočítávala 1:50.

V kraji Hradec Králové stávkovalo celkem 14 závodů a 3388 zaměstnanců. 14 závodů stávkovalo 1 den. Hlavní příčiny stávky: nejasnosti ve mzdových otázkách. Solidarita s ostatními stávkujícími závody.

V kraji Ostrava stávkovalo celkem 29 závodů a 11.601 zaměstnanců. 24 závodů stávkovalo 1 den, 4 závody stávkovaly 2 dny a 1 závod 3 dny. Zatčeno bylo celkem 65 osob. Hlavní příčina stávky: nespokojenost s propočítáváním daně ze mzdy. Nespokojenost s vyplácením záloh a jejich krácením 1:50.

V kraji Žilina stávkovaly 4 závody a 785 zaměstnanců. 3 závody stávkovaly 1 den a 1 závod 2 dny. Zatčen nebyl nikdo. Hlavní příčina stávky: nebyla vyplacena záloha za květen. Daň za celý měsíc propočítána 1:5 a plat od 1. 5. až 15. 5. 1:50.

V kraji Košice stávkoval 1 závod a 350 zaměstnanců. Závod stávkoval 1 den. Zatčen nebyl nikdo. Hlavní příčina stávky: žádost, aby zbývající část platu za květen byla vyplacena 1:5.

V celostátním měřítku stávkovalo celkem 129 závodů a 32.359 zaměstnanců. 114 závodů stávkovalo 1 den, 13 závodů 2 dny, 1 závod 3 dny a 1 závod 4 dny. Zatčeno bylo celkem 472 osob.

V krajích Pardubice, Jihlava, Olomouc, Brno, Gottwaldov, Bratislava, Bánská Bystrice, Nitra a Prešov ke stávkám

27 Matěj Bálek (nar. 1905), člen KSČ od roku 1924, původním povoláním zámečník, v srpnu 1946 nastoupil k SNB. V čele KV StB Plzeň od 1. září 1950, od 15. července 1953 přemístěn ke správě nápravných zařízení, v listopadu téhož roku odešel do trvalé výslužby. ABS, osobní evidenční karta příslušníka MV Matěje Bálka (nar. 1905).

28 Jde o velmi nízké číslo, ve skutečnosti jich bylo mnohem víc, svědecké výpovědi uvádí, že jen 1. června se na náměstí v centru Plzně shromáždilo až 20 000 lidí. JIRÁSEK, Zdeněk - ŠŮLA, Jaroslav: *Velká peněžní loupež v Československu 1953 aneb 50:1*, s. 102. Zde i v dalších případech jde zřejmě pouze o počty osob, které se aktivně zapojily do protestů proti peněžní reformě a komunistickému režimu.

nedošlo. V některých závodech v těchto krajích dožadovali se dělníci vysvětlení některých otázek k daním, zálohám a měnové reformě a po vysvětlení se normálně pracovalo.

K přiloženému statistickému přehledu je třeba poznamenat, že vyjadřuje – podle došlých hlášení jednotlivých KS-Stb²⁹ – pouze organisované stávky. Celá řada případů přerušení práce na závodech zejména v Českých zemích i na Slovensku, není zde podchycena. Pracovníci Stb uvádějí, že takové případy neměly organisovaný charakter a zásahem funkcionářů KSČ byly v podstatě hladce zlikvidovány.

Je třeba uvést, že agentura na závodech nepracovala ve všech případech dobře. Tak kupř. provokační akce v Plzni, provedená dne 1. 6. 1953, částí zaměstnanců Leninových závodů a jiných živlů z býv. buržoasních vrstev, resp. přípravy na ni, nebyly agenturou včas signalisovány. Tatáž situace byla i ve Strakonících a na Ostravsku.³⁰

V řadě případů, včas důvěrnou cestou hlášené případy pomohly straně při hladké likvidaci pokusů o stávku. Tak kupř. na jatkách v Praze 7 bylo agenturně předem zjištěno, že se připravuje na příští den sročení zaměstnanců. Bylo proto v noci před tím provedeno zatčení iniciátorů a tak bylo zabráněno vypuknutí stávky všech zaměstnanců, takže z celkového počtu 1200 zaměstnanců zastavilo práci druhý den maximálně 200 zaměstnanců pouze asi na 2 hodiny.

KS-Stb Praha byla taktéž na základě agentury včas informována o přípravách stávky na dole „Anna“ a „Stefanik“ na Příbramsku a bylo možno učinit za pomoci strany opatření, aby se stávky nerozšířily na další objekty. V SONP Kladno³¹ byla agenturní cestou signalizována zpráva o připravovaném zastavení práce v ocelárně II na dny 1. a 2. 6. 1953. Ve spolupráci s funkcionáři KSČ byl závod zpracováván pomocí agitátorů a k připravovanému zastavení práce nedošlo.

V ČSD³² v Českých Budějovicích, kde jest zaměstnáno 4000 zaměstnanců, byla připravována stávka na den 5. 6. 1953. Stávka se měla rozšířit po celém území ČSR. Včasným upozorněním agentury byla učiněna potřebná bezpečnostní opatření a vyzooměn KV KSČ,³³ který zajistil soustavné přesvědčování železničářů, pomocí aktivistů. Ještě ve dvou dalších závodech v kraji České Budějovice o celkovém počtu 410 zaměstnanců bylo včasným upozorněním agentury zabráněno stávce.

V Sokolovském revíru byly získány agenturní cestou poznatky o napjaté situaci mezi horníky, kteří byli štváni proti vedení závodu několika provokatéry. V dohodě s funkcionáři KSČ bylo během noci ze 4. na 5. 6. 1953 předvedeno 19 osob, které se jevily jako iniciátoři odporu, které při výsledku slíbily, že mezi spoluzaměstnanci budou agitovat za správnost opatření strany a vlády a budou se starat o docílení klidu na dole.

Ve Stalinových závodech v Záluží u Mostu³⁴ byla pomocí agenturní sítě předem zjištěna příprava ke stávce v provozu vysokého tlaku. V dohodě s funkcionáři KSČ byli iniciátoři vzati do izolace a pomocí stranických aktivistů byla mezi zaměstnanci zahájena přesvědčovací kampaň. Stávce v tomto provozu bylo zabráněno.

V kraji Liberec bylo v 17 případech pomocí včasného agenturního hlášení zabráněno ohrožení provozu v těchto závodech. Šlo i o takové závody jako Tatra, n. p. Česká Lípa s 1500 zaměstnanci, Dílny ČSD v České Lípě s 1100 zaměstnanci a závody Jablonecké bižuterie s 2200 zaměstnanci.

V kraji Jihlava bylo pomocí agenturní zprávy včas zabráněno stávce ve slévárnách na den 3. 6. 1953. Do závodu byli vysláni aktivisté, kteří osazenstvo přesvědčovali, takže ke stávce nedošlo.

V kraji Olomouc bylo zabráněno v 7 větších závodech vyvolání stávky tím, že pokusy o stávku byly včas signalisovány spolupracovníky. Poznatky byly sděleny ihned funkcionářům KSČ, kteří docílili udržení klidu na závodech.

Rovněž v kraji Gottwaldov bylo zejména ve Zbrojovce Vsetín zabráněno včasným hlášením spolupracovníků, aby se zastavení práce rozrostlo do větších rozměrů.

V kraji Ostrava byla připravována stávka v ČSAD,³⁵ která na základě agenturní zprávy, byla zlikvidována ještě před vypuknutím a sice tím způsobem, že jedna osoba byla zatčena, 4 osoby předvedeny a že mezi zaměstnanci byla zintenzivněna agitační činnost pomocí stranických funkcionářů.

V kraji Žilina signalisovali spolupracovníci ze závodu Grafocelpap a Technocelpap v Ružomberoku zprávu o chys-

29 Krajských správ Státní bezpečnosti.

30 V Plzni se na demonstracích podle hlášení StB podílelo asi 1200 pracovníků tehdejších Leninových závodů (Škoda Plzeň), 99 z nich bylo vzato do vazby. ABS, f. 310, sign. 310-72-30, Přehled o sroceních v jednotlivých závodech kraje Plzeň v důsledku vládních opatření, červen 1953. Ve Strakonících došlo ke stávkám v deseti závodech, účastnilo se jich 2765 osob, které „prozahálely“ 179 725 hodin, zatčeno bylo 18 lidí. Tamtéž, Přehled stávek v kraji Č. Budějovice; na Ostravsku stávkovalo ve 29 podnicích více než 11 500 lidí. ABS, f. A 2/1, inv. j. 122, Hodnocení bezpečnostních opatření k provedení peněžní reformy, 17. 6. 1953.

31 Spojené ocelárny, národní podnik; pozdější Poldi Kladno.

32 Československé dráhy.

33 Krajský výbor Komunistické strany Československa.

34 Od roku 1975 Chemopetrol Litvínov.

35 Československá státní automobilová doprava.

tané stávce den před jejím vypuknutím večer. Věc byla hlášena funkcionářům KSS³⁶. Pomocí agenturní sítě bylo zabráněno v dalších pěti závodech žilinského kraje stávce.

Rovněž v kraji Košice bylo použitím agenturní sítě zabráněno stávce většího rozsahu v Gemerských železorných dolech. Byly zde odhaleny záměry jednotlivých provokatérů, kteří byli včas izolováni. Rovněž ve Východoslovenských strojírnách bylo agenturní cestou včas signalisováno, že v závodech jsou hlasy pro stávkou. Bylo jí včas zabráněno pomocí přesvědčovací práce funkcionáři KSS.

V této souvislosti je však nutno konstatovat, že většina pracovníků Stb byla nasazena ke střežení středisek, u kterých nedošlo k žádným závadám a tím byla ochromena dosti značně činnost státní bezpečnosti během vládní akce.

Tak kupř. KS-Stb Ostrava věnovala velkou pozornost výměnným střediskům, jelikož se ukázala naprostá organizační neschopnost finančních zaměstnanců i orgánů lidové správy. Věc vypadala v tomto kraji v podstatě tak, že výměnu peněz fakticky organizovaly složky SNB. Krajská správa zde měla i malou operativní zálohu /40 orgánů/, čímž také trpěla i agenturní práce. Dalším značným nedostatkem v kraji Ostrava bylo, že zprávy, které v průběhu akce přicházely na KV KSČ ze tří pramenů a to od bezpečnosti, lidové milice a po partajní lince, nebyly v mnoha případech shodné a to proto, že mnohá hlášení LM i stranických činitelů byla zveličována nebo nedoceněna.³⁷

Také KS-Stb Žilina měla slabé kádrové obsazení a v důsledku toho nebylo možné dostatečně obsadit všechny závody. Největší pozornost operativních pracovníků byla zde zaměřena na největší podniky jako kupř. závody Vorošilova v Dubnici,³⁸ závod Kl. Gottwalda v Povážské Bystrici³⁹ a pod. a velmi chabě měli podchyceny méně důležité podniky.

V Plzni nebyla řádně zorganizována příprava, takže v průběhu akce nastal chaotický stav. Jeden z hlavních nedostatků bylo, že nebyl vybudován systém hlásných hlídek tak, aby na štábu soudruzi věděli, co se jim po celém městě děje. Orgánové byli většinou zaměřeni na důsledné střežení středisek, a na krajských správách nebyly vybudovány dostatečné zálohy pro případ nepokojů a sročení. V Městě Plzni tato záloha čítala 48 soudruhů, kteří nebyli s to zabránit sročení, které se projevilo na různých místech města. Další velký nedostatek byl v chabé agenturní činnosti, která se nezaměřovala správně na ohniska reakce pravicových sociálních demokratů, národních socialistů a tak neznala jaké byly [jejich] záměry. Při likvidaci nepokojů a sročení nepostupovali orgánové se vši rozhodností a zaměřovali se větší měrou na přesvědčovací akce, což způsobilo, že provokatéři viděli malou sílu a rostla jim chuť k intenzivnějšímu pobuřování.⁴⁰

Krajská správa Stb v Praze, dobře organizačně podchytila zajištění středisek a v největší míře rozvinula agenturně operativní činnost. Systém hlásné služby, který byl dobře organizován se osvědčil. Poruchové zjevy byly ihned hlášeny, takže bylo možno učinit preventivní účinná opatření.

Největším kladem při těchto bezpečnostních opatřeních byla velmi dobrá spolupráce složek státní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, vnitřní stráže, LM a stranických funkcionářů všech stupňů jak v krajském, tak i okresním měřítku pražského kraje, po celou dobu provádění bezpečnostních opatření, čímž byla odstraněna roztržičnost, vyskytující se při některých dosud prováděných akcích a dosaženo kladných výsledků při likvidování činnosti nepřátelských živlů.

Agenturně operativní sítě jsou dále zaměřovány na odhalování iniciátorů a organizátorů stávek a přinášejí cenné poznatky. Nedostatkem agentury na všech krajích je skutečnost, že záměry reakčních elementů nebyly vždy včas odhaleny.

U všech příslušníků v akci nasazených se projevila vysoká kázeň a morálka. Akce vyžadovala ode všech příslušníků velké vypětí a všichni příslušníci pracovali s vypětím všech sil ke zdárnému zajištění akce. K porušení kázně nikdy nedošlo.

■ ABS, f. A 2/1, inv. j. 122, *Hodnocení bezpečnostních opatření k provedení peněžní reformy.*

pd

36 Komunistická strana Slovenska.

37 Na severní Moravě došlo k rozsáhlým nepokojům v Bohumíně, kde se místní dělníci nespokojili se zastavením výroby v závodech, vyšli do ulic, a dokonce přerušili provoz dráhy na místním nádraží. K nepokojům došlo též v některých dolech ostravského revíru. ABS, f. Historický fond MV (MV-H), sign. H-193, Dopis adresovaný náčelníku správy vyšetřování StB pplk. Bohumilu Doubkovi, 22. 6. 1953. Srov. BÍLEK, Jiří: *Československá armáda a měnová reforma v roce 1953*, s. 80–82.

38 Od roku 1996 Závody těžkého strojírnictví Dubnica nad Váhom, akciová společnost.

39 Od roku 1992 Povážské strojárne, akciová společnost.

40 K událostem v Plzni více např. BÍLEK, Jiří: *Československá armáda a měnová reforma v roce 1953*, s. 75–80; SKÁLA, Adam: *Měnová reforma 1. června 1953 v Plzni v hlášení mocenských orgánů*. In: *Minulostí Západočeského kraje*, č. 42/2. Archiv Města Plzně – Albis International, Plzeň – Ústí nad Labem 2007, s. 602–639.